

Проблема соціально-професійної мобільності сучасного фахівця у контексті реформування системи вищої освіти

У статті здійснено дослідження основних нормативно-правових актів, що законодавчо обґрунтовують необхідність формування соціально-професійної мобільності у сучасних високопрофесійних фахівців. Проаналізовано державну програму «Освіта», Закон України «Про професійно-технічну освіту», положення Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність» та Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. Зроблено висновок щодо формування психолого-педагогічного феномену соціально-професійної мобільності як умови для повноцінного дотримання вказаних нормативно-правових документів.

Ключові слова: соціально-професійна мобільність, професійно-технічна освіта, психолого-педагогічний феномен, самореалізація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Політичні та соціально-економічні зміни, що відбуваються сьогодні в Україні, набувають освітнього значення. Державний напрямок на євроінтеграцію вимагає якісно нової та досконалої підготовки конкурентоспроможних фахівців уже на міжнародному ринку праці. Сучасний працівник повинен бути готовим швидко, із мінімальним періодом адаптації виконувати різноманітні професійні завдання, що передбачають певну соціальну роботу, перекваліфікацію, зміну колективу та навіть переїзди. Очевидно, що педагогічна наука не може залишитись осторонь вказаних питань. Базуючись на оновлених державних вимогах, перед вітчизняними освітніми та науковими кадрами виникає необхідність високого рівня сформованості соціально-професійної мобільності. Таким чином, постає проблема законодавчої регламентації необхідності формування у сучасних фахівців вказаного психолого-педагогічного феномену.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Необхідність формування риси соціально-професійної мобільності визначена багатьма дослідниками. Н. В. Грицькова вважає, що соціально-професійна мобільність педагога передбачає його відкритість до нових знань, впевненість у власних силах у процесі їх засвоєння; широту та багатогранність мислення, здатність переходити від одного способу діяльності до іншого; гнучкість настанов особистості; критичність особистості, здатність адекватно оцінювати свої результати та бачити подальші перспективи [6]. Таким чином, науковець вважає вказану особистісну рису запорукою ефективності діяльності педагога. О. Н. Арф'єв вбачає конструювання механізму самоорганізації освітньої системи як запоруку формування соціально-професійної мобільності, а також пропонує принципи конструювання цього механізму [2, с. 15]. Е. Е. Симанюк бачить соціально-професійну мобільність фактором реалізації освітніх інновацій. Є. В. Гнатишина умовою формування соціально-професійної мобільності вважає освітнє інформаційне середовище. В умовах динамічного розвитку ринку праці та активізації інформаційних процесів вказаний психолого-педагогічний феномен формується на основі комплексу особистісних якостей, що проявляються у рівні інформаційної культури майбутнього педагога [5, с. 65].

Мета статті – проаналізувати нормативно-правові документи України, які регламентують необхідність формування соціально-професійної мобільності фахівців, що є запорукою якісно підготованих професіоналів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В умовах мінливого соціального та професійного середовища особистість повинна уміло пристосовуватися до нових умов життя та професійної діяльності. Зазвичай під соціально-професійною мобільністю розуміють готовність особистості до оперативної зміни сфери професійної діяльності, а також адаптивність до різних її видів. У педагогічній науці структура соціально-професійної мобільності визначається як три взаємопов'язані компоненти: 1) якість особистості, що забезпечує внутрішній механізм розвитку людини; 2) діяльність людини, детермінована подіями, що змінюють середовище, результатом якої виступає самореалізація людини у професії та житті; 3) процес зміни людиною самої себе і навколишнього професійного та життєвого середовища [14, с. 107].

Фундаментальні реформи у галузі вищої та професійної освіти в Україні та перехід на нову педагогічну парадигму, що зорієнтована на особистість, а не на результат, зумовили появу

законодавчого підґрунтя для формування якості соціально-професійної мобільності у сучасних фахівців. Реформаторські рухи відобразились у низці нормативно-правових актів. Зокрема, розглянемо чинну редакцію Закону України «Про професійно-технічну освіту» (редакція від 04.08.2015). Одним із провідних завдань закону є «... задоволення потреб економіки країни у кваліфікованих і конкурентоспроможних на ринку праці робітниках» [8]. Кваліфікація характеризує якість, складність праці, яку здатний виконувати фахівець і є сукупністю спеціальних знань і навичок, які визначають ступінь підготовленості працівника до виконання професійних функцій обумовленої складності [4]. Інакше кажучи, кваліфікованість професіонала визначається професійною компетентністю, що є складовою соціально-професійної мобільності. Конкурентоспроможна особистість – це така особистість, яка здатна швидко й безболісно адаптуватися до постійних змін суспільних умов, науково-технічного прогресу й нових видів діяльності та форм спілкування за умови збереження позитивного внутрішнього психоенергетичного потенціалу й гармонії [3]. Грунтуючись на дефініції конкурентоспроможності, можна стверджувати, що дане поняття є синонімом соціально-професійної мобільності. Судячи із вищесказаного, очевидно, що одним із завдань аналізованого закону є підготовка мобільних фахівців для забезпечення потреб економіки України.

Вектором руху до підготовки мобільних працівників також виступає Державна програма «Освіта». У цьому документі вказані пріоритетні напрямки реформування освіти:

- розбудова національної системи освіти з урахуванням кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя України [7];

Соціальне життя України характеризується культурними, політичними та економічними змінами; здійснюється усвідомлення суспільством ключових тенденцій суспільного розвитку у Європі та світі, відбувається пошук стратегічних орієнтирів для особистісної реалізації. Таким чином, соціуму притаманна властивість мережовості, а, як наслідок – потреба у соціально-професійній мобільності, що повинно відображатись у напрямках розбудови національної освітньої системи.

- забезпечення моральної, інтелектуальної та психологічної готовності всіх громадян до здобуття освіти [7];

Поняття готовності до певної діяльності трактується науковцями «... як установка, виражений часовий ситуативний стан, стан мобілізації усіх психофізичних систем людини, що забезпечуються ефективно виконання визначених дій, мобілізація дій на подолання перешкод; як сукупність здібностей, у тому числі здібностей людини ставити мету, обирати способи її досягнення, здійснювати самоконтроль ..., синтез властивостей особистості, інтегрована якість особистості, складне особистісне утворення» [9].

Моральна готовність включає соціальну та волюву складники. Соціальна моральна готовність означає сформованість тих особистісних якостей, які забезпечують встановлення взаємин із викладачами та однолітками, входження у життя колективу та виконання спільної (командної) діяльності. Морально-волюва готовність – це витривалість, опірність несприятливим умовам, високий рівень розвитку рухової сфери, наявність стійкої розумової працездатності, високий рівень розвитку культурно-гігієнічних навичок.

Інтелектуальна готовність передбачає достатній рівень розвитку пізнавальних процесів, наявність широкого кругозору та запасу конкретних знань. Уміння виокремити навчальну задачу і перетворити її у самостійну мету діяльності та високий рівень розвитку інтелектуальних процесів є показниками інтелектуальної готовності до освіти [11].

Психологічна готовність до освіти розглядається як комплексна характеристика, яка розкриває рівні розвитку психологічних якостей, що є найважливішими передумовами для нормального включення до нового соціального середовища і для формування навчальної діяльності [11]. Психологічна готовність передбачає усвідомлене бажання до систематичного та організованого навчання, що є показником соціальної зрілості; поява внутрішніх протиріч, що формують мотивацію до пізнавальної діяльності. Таким чином, дане поняття включає мотиваційну, розумову та емоційно-волюву готовність особистості до освіти.

- створення умов для задоволення освітніх та професійних потреб і надання можливостей кожному громадянину України постійно вдосконалювати свою освіту, підвищувати професійний рівень, оволодівати новими спеціальностями [9].

Сформованість особистісних потреб в освіті означає збагачення людини новими знаннями, визначає професійне та статусне зростання, соціалізацію, самореалізацію, безперервну освіту, формування способу життя. Задоволення особистісних освітніх потреб забезпечує процес пізнання

індивіда, його самоствердження, сприяє мобілізації волі, визначає напрямки цільових настанов. Опосередковано освітні потреби зумовлюють становлення безперервної освіти, формування субкультури соціальної групи, трансляцію культурної спадщини і соціального досвіду поколінь, формування інформаційного простору соціуму, самоідентифікацію соціальних груп, відтворення соціальних груп і професійної структури, адаптацію соціальних груп, спільнот до змін соціальних умов [1, с. 8]. Таким чином, через задоволення освітніх потреб особистості зокрема та соціуму у цілому, формується феномен соціально-професійної мобільності як нова характеристика українського суспільства.

Одним із шляхів реформування змісту фахової підготовки за аналізованим документом є «поєднання споріднених професій та спеціальностей для забезпечення мобільності фахівців на ринку праці».

Особливим нормативно-правовим актом, що є запорукою підготовки мобільного професіонала є Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність», що базується на Законі України «Про вищу освіту» (стаття 13, пункт 23) [13]. Зауважимо, що академічна мобільність – це переміщення студентів чи викладачів-дослідників для навчання чи проведення досліджень на певний академічний термін в інший навчальний заклад (в країні чи поза її межами) із обов'язковим переосмисленням засвоєних навчальних програм, передачею отриманого наукового досвіду своєму навчальному закладу та використанням його у власних дослідженнях. Академічна мобільність дозволяє:

- випробувати себе в іншій системі організації вищої освіти;
- отримати додаткові знання у професійній галузі;
- користуватись сучасним технічним оснащенням у зарубіжних навчальних закладах і навчальних центрах для вирішення поставлених завдань;
- удосконалювати рівень володіння іноземними мовами;
- здатність мислити у порівняльному аспекті;
- міжкультурній комунікації.

Зауважимо, що сприяння держави до академічної мобільності повинно бути підтриманим фундаментальними особистісними мотивами до обміну досвідом, готовністю до зміни місця проживання, спілкування із новим колективом. Інакше кажучи, лише високий рівень сформованості соціально-професійної мобільності є сприятиме комфортному перебуванню особистості у цілком нових умовах проживання та високій продуктивності праці.

Звертаючись до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, знаходимо категорію проблем сучасної освіти, шляхом вирішення яких ми бачимо спрямування вищої освіти на формування риси соціально-професійної мобільності у майбутніх фахівців. Такими вбачаємо:

- недостатню відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці [10];
- недостатня зорієнтованість структури і змісту професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти на потреби ринку праці та сучасні економічні виклики [10];

Очевидно, що для вирішення вказаних проблем майбутні фахівці повинні бути готовими до самоудосконалення для власної відповідності мінливим вимогам до них із боку ринку праці та економічних рухів. Модернізацію освіти у напрямку розвитку мобільності студентів та викладачів розділяє голова Комітету з питань науки й освіти Верховної Ради країни. «Чинне законодавство застаріле та не виконує тих завдань, які стоять нині перед вищою освітою України. По-перше, вища освіта повинна бути конкурентоспроможною і відповідати потребам сучасного суспільства й ринку праці. Ми розуміємо, що дуже часто з нашим дипломом випускник на ринку праці опиняється в абсолютно не відомій для себе ситуації, та й роботодавці постійно скаржаться на те, що повинні доучувати випускників. По-друге, вища освіта повинна мати механізми для мобільності студентів і викладачів. Для нас особливо важливою нині є інтеграція в європейський освітній простір» [12].

- повільне здійснення гуманізації, екологізації та інформатизації системи освіти, впровадження у навчальний процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій [10].

О. Н. Ареф'єв вважає, що у випадку сформованості у соціуму психолого-педагогічного феномену соціально-професійної мобільності, у системі освіти запуститься механізм самоорганізації. У зв'язку із самоорганізацією вирішуються вказані проблемні запитання [2, с. 15].

Є. В. Гнатишина вбачає інформаційну культуру особистості запорукою формування соціально-професійної мобільності. Тому становлення у студентів інформаційної компетентності та інформаційної культури є тим базовим завданням для підготовки мобільних випускників вищих навчальних закладах.

- відсутність системи мотивацій, стимулювання інноваційної діяльності у системі освіти та нівелювання ризиків негативних наслідків зазначеної діяльності [10].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Професійна діяльність – одна із базових цінностей людства. Вона співвідноситься із особистісною професійною самореалізацією, що є складовою самореалізації в цілому. У самореалізації вбачається стремління людини до розкриття її потенційних можливостей, її самоактуалізації. Але у середовищі постійних змін усіх галузей життєдіяльності особистості, зміст самореалізації невіддільний від її соціальної спрямованості. Таким чином, реалізація нових освітніх нормативно-правових документів у галузі освіти тісно пов'язана із самореалізацією особистості, якої неможливо досягти без сформованого феномену соціально-професійної мобільності як риси кожної активної особистості так і особливої характеристики інформаційного соціуму України. Перспективами подальших розвідок є побудова моделі формування соціально-професійної мобільності, опис її практичної реалізації та розробка методичних рекомендацій викладачам щодо формування вказаного психолого-педагогічного феномену під час навчання у вищому навчальному закладі. На нашу думку, саме таким чином можливе вирішення описаних у статті освітніх проблем та виконання завдань, визначених у нормативно-правових актах.

Джерела та література

1. Александров Д. В. Освітні потреби населення в контексті розширення інформаційного простору / Д. В. Александров // Український соціум. – 2011. – № 1. – С. 7-14.
2. Арефьев О. Н. Самоорганизация образовательной системы, направленной на формирование социально-профессиональной мобильности человека в XXI веке / О. Н. Арефьев // Социально-профессиональная мобильность в XXI веке : Сборник материалов и докладов Международной конференции. – Екатеринбург, 2014. – С. 15-20.
3. Варій М. Й. Психологія / М. Й. Варій. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 968 с.
4. Величко В. В. Економіка підприємства: конспект лекцій / В. В. Величко. – Харків: ХНАМГ, 2004. – 114 с.
5. Гнатишина Е. В. Образовательная информационная среда как условие формирования социально-профессиональной мобильности педагога / Е. В. Гнатишина // Социально-профессиональная мобильность в XXI веке : Сборник материалов и докладов Международной конференции. – Екатеринбург, 2014. – С. 65-70.
6. Грицькова Н. В. Особливості соціально-професійної мобільності вчителя в умовах сучасної середньої школи / Н. В. Грицькова // Науковий вісник Донбасу. – 2011. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_1_6.
7. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») [Електронний ресурс]. – 1993. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>.
8. Закон України «Про професійно-технічну освіту» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 32, ст. 215. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80>.
9. Матвієнко О. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до творчої навчально-виховної діяльності / Олена Матвієнко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – Умань, 2012. – С. 238-244.
10. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки – Київ, 2012. – 37 с.
11. Павелків Р. В. Вікова психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 468 с.
12. Після реформи матимемо конкурентоспроможну вищу освіту та університети європейського зразка [Електронний ресурс] // Львівська газета. – Режим доступу: www.gazeta.lviv.ua/life/2014/07/11/32141.
13. Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність [Електронний ресурс] // Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 579 – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248409199>.
14. Ярцев А. А. Генезис развития социально-профессиональной мобильности будущего педагога / А. А. Ярцев // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. – 2009. – Т. 15. – С. 105-108.

Referens

1. Aleksandrov D. V. Osvitni potreby naselennja v konteksti rozshyrennja informacijnogo prostoru / D. V. Aleksandrov // *Ukrai'ns'kyj socium*. – 2011. – № 1. – S. 7-14.
2. Aref'ev O. N. Samoorganizacija obrazovatel'noj sistemy, napravlennoj na formirovanie social'no-professional'noj mobil'nosti cheloveka v XXI veke / O. N. Aref'ev // *Social'no-professional'naja mobil'nost' v XXI veke : Sbornik materialov i dokladov Mezhdunarodnoj konferencii*. – Ekaterinburg, 2014. – S. 15-20.
3. Varij M. J. *Psyhologija* / M. J. Varij. – K. : Centr uchbovoi' literatury, 2007. – 968 s.
4. Velychko V. V. *Ekonomika pidpryjemstva: konspekt lekcij* / V. V. Velychko. – Harkiv: HNAMEG, 2004. – 114 s.
5. Gnatyshina E. V. Obrazovatel'naja informacionnaja sreda kak uslovie formirovanija social'no-professional'noj mobil'nosti pedagoga / E. V. Gnatyshina // *Social'no-professional'naja mobil'nost' v XXI veke : Sbornik materialov i dokladov Mezhdunarodnoj konferencii*. – Ekaterinburg, 2014. – S. 65-70.
6. Gryc'kova N. V. Osoblyvosti social'no-profesijnoi' mobil'nosti vchytelja v umovah suchasnoi' serednoi' shkoly / N. V. Gryc'kova // *Naukovyj visnyk Donbasu*. – 2011. – № 1. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_1_6.
7. Derzhavna nacional'na programa «Osvita» («Ukrai'na XXI stolittja») [Elektronnyj resurs]. – 1993. – Rezhym dostupu do resursu: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>.
8. Zakon Ukrai'ny «Pro profesijno-tehnicnu osvitu» [Elektronnyj resurs] // *Vidomosti Verhovnoi' Rady (VVR)*, 1998, № 32, st. 215. – 2014. – Rezhym dostupu do resursu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80>.
9. Matvijenko O. Gotovnist' majbutn'ogo vchytelja pochatkovoi' shkoly do tvorchoi' navchal'no-vyhovnoi' dijal'nosti / Olena Matvijenko // *Problemy pidgotovky suchasnogo vchytelja*. – Uman', 2012. – S. 238-244.
10. Nacional'na strategija rozvytku osvity v Ukrai'ni na 2012-2021 roky – Kyi'v, 2012. – 37 s.
11. Pavelkiv R. V. Vikova psyhologija: pidruch. dlja stud. vyshh. navch. zakl. / R. V. Pavelkiv. – K. : Kondor, 2011. – 468 s.
12. Pislja reformy matymemo konkurentospromozhnu vyshhu osvitu ta universytety jevropejs'kogo zrazka [Elektronnyj resurs] // *L'vivs'ka gazeta*. – Rezhym dostupu. www.gazeta.lviv.ua/life/2014/07/11/32141.
13. Pro zatverdzhennja Polozhennja pro porjadok realizacii' prava na akademichnu mobil'nist' [Elektronnyj resurs] // *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 12 serpnja 2015 r. № 579* – Rezhym dostupu do resursu: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248409199>.
14. Jarcev A. A. Genezis razvitija social'no-professional'noj mobil'nosti budushhego pedagoga / A. A. Jarcev // *Vestnik KGU im. N. A. Nekrasova*. – 2009. – T. 15. – S. 105-108.

Сачук Юлия. Проблема социально-профессиональной мобильности современного специалиста в контексте реформирования высшего образования. В статье осуществлено исследование основных нормативно-правовых актов, законодательно обосновывающих необходимость формирования социально-профессиональной мобильности в современных высокопрофессиональных специалистов. Проанализировано государственную программу «Образование», Закон Украины «О профессионально-техническом образовании», положения Кабинета Министров Украины «Об утверждении Положения о порядке реализации права на академическую мобильность» и Национальную стратегию развития образования в Украине на 2012-2021 годы. Сделан вывод о формировании психолого-педагогического феномена социально-профессиональной мобильности как условия для полноценного соблюдения указанных нормативно-правовых документов.

Ключевые слова: социально-профессиональная мобильность, профессионально-техническое образование, психолого-педагогический феномен, самореализация.

Sachuk Yuliya. The Problem of the Social and Professional Mobility of the Modern Expert in the Context of Higher Education Reform. The professional experience is one of the basic values of humanity. In a changing social and professional environment a person should skillfully adapt to new conditions of life and profession activity. Based on the updated state requirements to national educational and scientific personnel there is necessity of forming a high level of social and professional mobility. The paper describes the study of basic legal acts that legally justify the need for the formation of social and professional mobility in today's highly specialists. The State Program "Education", the Law of Ukraine "On Vocational Education", the provisions of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Procedure of the right to academic mobility" and the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012-2021 years are analyzed. The implementation of new educational legal documents in the field of education is closely linked to self-identity, which can't be achieved without a prevailing phenomenon of social and professional mobility as features of each active personality and specific characteristics of the information society in Ukraine. The conclusion on the formation of psycho-pedagogical phenomenon of social and professional mobility as a condition for full compliance with these legal documents is made. The aspects for further research is to build a model of social and professional mobility, a description of its implementation and the development of guidelines to teachers on the formation of said psycho-pedagogical phenomenon while studying at university.

Keywords: social and professional mobility, vocational education, psycho-pedagogical phenomenon, self-realization.